

Tarık Buğra'nın Romanlarında Millî Kimlik Tahayyülü: Etno-Sembolizm Perspektifinden Bir Okuma

National Identity Imagination in Tarık Buğra's Novels: A Reading From The Perspective of Ethno-Symbolism

Dr. Öğr. Üyesi Veysel ERGÜÇ¹

Öz

Tarık Buğra'nın millî kimlik tahayyülü bu çalışma kapsamında incelenecektir. Söz konusu inceleme, Buğra tarafından kaleme alınan *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı* ve *Gençliğim Eyvah* başlıklı romanlar özelinde olacaktır. İsmi zikredilen metinlerde yansıtılan millî kimlik tahayyülü milliyetçilik kuramlarından biri olan etno-sembolizm perspektifinden okunacaktır. Etno-sembolizm yaklaşım çerçevesinde John A. Armstrong ve Anthony D. Smith'in düşüncesine başvurulacaktır. Armstrong'un başvurduğu *longue durée* kavramı, romanlardaki millî kimlik tahayyülünün anlaşılması için başvurulacak birinci kavram olacaktır. Smith'in icat edilmiş geçmiş kavramı ise romanlardaki millî kimlik tahayyülünün analizi için başvurulacak ikinci kavram olacaktır. Buğra'nın yeniden icat ettiği geçmiş ve millî kimliğin epistemolojisinde Immanuel Kant'ın ödev ahlâkı ve Henry Bergson'un sezgi kavramlarının bulunduğu belirtilecektir. Türkiye'deki millî kimliğin böyle bir tasarımdan uzakta inşa edildiğini belirten Buğra'nın bu tercihe ilişkin düşüncesi *Gençliğim Eyvah* başlıklı roman üzerinden okunacaktır.

Anahtar Kelime: Millî Kimlik, Etno-Sembolizm, Longue Durée-Hayalî Geçmiş, Roman, Tarık Buğra.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Tarık Buğra's imagination of national identity will be examined within the scope of this study. The aforementioned review will be specific to the novels *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı* and *Gençliğim Eyvah* written by Buğra. The imagination of national identity reflected in the mentioned texts will be read from the perspective of ethno-symbolism, which is one of the theories of nationalism. Within the framework of the ethno-symbolist approach, the ideas of John A. Armstrong and Anthony D. Smith will be consulted. The concept of *longue durée* that Armstrong applied will be the first concept to be applied to understand the imagination of national identity in the novels. Smith's concept of the imagined past in relation to national identity will be the second concept to be applied for the analysis of the imagination of national identity in the novels. It will be stated that Immanuel Kant's morality of duty and Henry Bergson's intuition concepts are included in the epistemology of past and national identity reimagined or reinvented by Buğra. Stating that the national identity in Turkey is built away from such a design, Buğra's opinion on this choice will be read through the novel titled *Gençliğim Eyvah*.

Keywords: National Identity, Ethno-Symbolism, Longue Durée-Imagined Heritage, Novel, Tarık Buğra.

Paper Type: Research

¹Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, v.erguc@alparslan.edu.tr.

Atf için (to cite): Ergüç, V. (2024). Tarık Buğra'nın Romanlarında Millî Kimlik Tahayyülü: Etno-Sembolizm Perspektifinden Bir Okuma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 753-771.

Giriş

Siyaset bilimi literatürü içerisinde modernleşme kavramının önemli bir yeri olmuştur. Bunun önemli bir nedeni, kavramın yeni bir hakikate işaret etmesidir (Jusdanis, 1998, s. 11). Bahsi edilen yeni hakikat rejiminin milliyetçilik olduğunu belirtmek mümkündür (Kadıoğlu, 2004, s. 10). Milliyetçiliğin nüvesinde millî kimlik inşa sürecinin olduğu görülmektedir (Smith, 2009, s. 40).

Millî kimlik inşa sürecine ilişkin düşünce refleksleri dünyanın birçok coğrafyasında olduğu gibi Türkiye'de de görülmüştür. Cumhuriyet dönemi düşünce hayatında önemli bir isim olan Tarık Buğra'nın bu duruma bir örnek olduğu söylenebilir (Tekin, 2018a, s. 16). Buğra, edebiyat alanında edindiği birikimle, yaşamı boyunca yayınladığı hikâyeler, köşe yazıları ve romanlar aracılığıyla düşüncesini ortaya koymuştur.

Buğra'nın temel motivasyon kaynağı, Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecidir (2022a, s. 71). Bu bağlamda geçmiş dönemden devreden kültür bakiyesi olan Osmanlı-İslâm mirasının millî kimlik inşa sürecinde ötelenmesinin Tarık Buğra'nın düşüncesinin oluşumunda tetikleyici bir unsur olduğunu belirtmekte bir beis bulunmamaktadır (Buğra, 2008, s. 61-62 ve 95; Tekin, 2018b, s. 9). Bu tespitten yola çıkarak çalışmanın birinci sorunsalı olarak tasarlanan Buğra'nın millî kimliği nereden kurduğu sorusuna üretilecek argüman Osmanlı-İslâm geçmişi olacaktır.

Tarık Buğra'nın düşüncesi, çalışma kapsamında etno-sembolizm perspektifinden okunacaktır. Osmanlılık ve Müslümanlığın Buğra'nın zihninde geçmişe işaret etmesi (Tekin, 2018a, s. 16), onu etno-sembolizm perspektifinden okumaya elverişli kılmaktadır. Etno-sembolizm içerisinde iki önemli isim olarak öne çıkan John A. Armstrong ve Anthony D. Smith'in perspektifinden (Özkırmı, 2009, s. 210-211) Buğra'nın romanlarında yer verdiği millî kimlik bağlamındaki düşüncesi okunacaktır.²

Tarık Buğra'nın romanlarında yer verdiği millî kimlik tasarımının anlaşılması için evvelâ Armstrong'un, zamandaki devamlılık olarak tanımladığı *longue durée* kavramına başvurulacaktır. Bu anlamda Osmanlı-İslâm mirasını muhtevasında barındıran geçmiş zaman ile Türkiye Cumhuriyeti'ni ihtiva eden şimdiki zaman arasında devamlılık olduğunu savunan Buğra'nın fikri, *longue durée* kavramı ile bağlantılı biçimde okunacaktır.

Smith, Buğra'nın millî kimliğe ilişkin bakış açısını anlamak için Armstrong'dan sonra başvurulacak ikinci düşünür olacaktır. Etnik özün başka bir ifadeyle geçmişin yeniden icat edilebildiğini belirten Smith'in ifadesinden yola çıkarak (2002a, s. 270; 2013, s. 121), Buğra'nın eseri okunacaktır. Bu açıdan çalışmanın ikinci sorunsalı olarak tasarlanan Buğra'nın millî kimlik tasarlamak ile neyi amaçladığı sorusuna etno-seküler kimliğin yerine yeni bir geçmişe dayanan kimliği önerdiği iddiası ileri sürülecektir (2017a, s. 38).³ Yeni kimliğin geleneksel olan

² Armstrong ve Smith ile birlikte John Hutchinson'un da etno-sembolizm içerisinde yer aldığı dikkate alındığında onun neden çalışma kapsamına dâhil edilmediği sorusunun belirmesi mukadderdir. Günümüzdeki milletlerin geçmişteki etnik toplulukların devamı olduğu konusunda Hutchinson ile Armstrong ve Smith arasında bir örtüşme olsa da (Şimşek, 2009, s. 91) bir ayrılığın olduğu anlaşılmaktadır. Hutchinson'u iki düşünürden ayıran temel fark, geçmişin yeniden inşa edilmesi hususudur. Çalışmaya konu edilen Tarık Buğra'nın geçmişin yeniden icadı bağlamında değerlendirilmesinden dolayı Armstrong ve Smith tarafından geliştirilen perspektiften bir okuma pratiği geliştirmek uygun bulunmuştur.

³ Buğra'nın *Osmanlık* isimli eserini milliyetçi-muhafazakâr bir özcülük örneği olarak tanımlayan Murat Belge'den yola çıkıldığında (2009, s. 18 ve 72-76), Osmanlılığı salt Türklük ve Müslümanlığa indirgeyen Buğra'yı özcü olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir (2017a, s. 16). Ancak Craig Calhoun'un belirttiği üzere (2009, s. 25), özcülük içerisindeki millî kimliğin verili olması ve tüm zamanlar için sabit kalması durumunun Tarık Buğra için tam geçerli olmadığı söylenebilir. Buğra'nın, millî kimliğin merkezi olarak gördüğü geçmişin verili ve sabit olmaktan ziyade inşa edildiğine inandığı anlaşılır (2017a, s. 257). Bununla birlikte düşünürün geçmiş merkezindeki millî kimliğin önemli bir unsuru olarak beliren dilin farklı kültürler arasındaki alış-veriş sonucunda zenginleştiği yönünde kanaat taşıdığı görülmektedir (2008, s. 34). Buğra'nın dil ile birlikte tecessüm eden kültürün de değişmelere açık olduğu kanaatini taşıdığına şahit olunmaktadır (2018a, s. 171). Kültür değişmeleri konusunda izolasyonist bir tavır sergilemeyen Buğra'nın tüm zamanlar için sabit kalan bir geçmiş, bir millî kimlik bir diğer ifadeyle Türklük ve Müslümanlık

Osmanlı-İslâm kültürü ile modern olan Türkiye Cumhuriyeti arasında devamlılığı içeren bir şahsiyete işaret ettiği ileri sürülecektir (2017a, s. 136; 2022a, s. 71). Bu anlamda John A. Armstrong'un zamandaki devamlılığı imleyen ve modern milletlerin öncesini de ihtiva eden *longue durée* kavramı Buğra'nın romanlarını okumada işlevsel olacaktır.

Çalışma kapsamında Buğra'nın millî kimlik tahayyülünün izlerinin aranacağı romanlar sırasıyla şunlar olacaktır: *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı* ve *Gençliğim Eyvah*. Bahsi edilen eserlerin Buğra'nın zihninde bir roman serisine tekabül ettiği dikkate alındığında (2018a, s. 125 ve 314; Fedai, 2011, s. 208), düşünürün idealindeki millî kimliğin nüvelerinin orada aranmasının esas nedeni açığa çıkmaktadır⁴. Millî kimlik inşasının toplum içerisinde yaşayan bireylerin nezdinde kabul edilmesi için romana ihtiyaç duyulmasının (Dede, 2021, s. 25 ve 125; Jusdanis 1998, s. 228), Buğra için de geçerli olduğu görülmektedir (2017a, s. 281). Romanın, yeni bir hakikat merkezinde yeni bir dünyanın kurulmasını mümkün kıldığı fikrinden yola çıkarak (Lukacs, 2019, s.16), Türkiye'deki millî kimliğin yeniden inşasında Buğra'nın romana önem attığı bildirilecektir (2017a, s. 281). Çalışma kapsamında üçüncü sorunsal olarak formüle edilen Buğra'nın romandan ne beklediği sorusuna yeni bir geçmişe dayanan millî kimlik cevabı verilecektir.

Geçmiş zamanı yeniden tasarlamak isteyen Buğra'nın o zamana nasıl bir anlam yüklediği sorusu, çalışma kapsamında ileri sürülen dördüncü sorunsal olacaktır. Bu sorunsala, Buğra'nın zamana Immanuel Kant ve Henry Bergson perspektifinden anlam verdiği biçiminde bir cevap verilecektir. Kant tarafından formüle edilen ödev ahlâkı kavramı ve Bergson tarafından üretilen sezgi kavramının izleri *Osmancık*, *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* başlıklı metinlerde aranacaktır.⁵ Türkiye'deki millî kimliğin böyle bir tasarımdan uzakta inşa edildiğini belirten Buğra'nın, idealindeki tasarımdan uzak kimlik inşasına ilişkin bakış açısı *Gençliğim Eyvah* romanında aranacaktır.

1. Yöntem

Tarık Buğra tarafından kaleme alınan 4 adet romandaki millî kimlik tahayyülünün analizinin amaçlandığı bu çalışmada, metinlerin analizi için yorumcu bilgi kuramına başvurulacaktır. Böyle bir tercihte bulunmanın ilk nedeni, onun yeniden anlamlandırmaya imkân vermesidir (Dilthey, 2012, s. 107). Yeniden anlamlandırma eylemi ilkin çalışmanın kavramsal çekirdeği olarak tasarlanan millî kimlik için sergilenenecektir. Kavramsal çerçeve kapsamında yer verilen millî kimlik kavramı, ona ilişkin yaklaşımlardan biri olarak beliren etno-sembolizmin iki önemli düşünürü olan Armstrong ve Smith'in perspektifinden okunacaktır. Yukarıdaki paragrafta da belirtildiği üzere romanların ödev ahlâkı ve sezgi kavramları perspektifinden okunması ise yeniden anlamlandırmanın ikinci biçimi olacaktır. Düşünürün yaşadığı dönemi tasvir ettiği *Gençliğim Eyvah* eserinin Goethe perspektifinden okunması ise yeniden anlam vermenin üçüncü boyutu olacaktır.

Beşir Ayvazoğlu tarafından kaleme alınan *Büyük Ağa Tarık Buğra* başlıklı metinde Buğra'nın eserlerinde ezoterik bir diğer tabirle üstü kapalı bir anlatım tarzını kullandığını belirtildiği (2018, s. 94) ise yorumcu bilgi kuramını tercih etmenin ikinci sebebidir. Yorumcu bilgi kuramı sayesinde gizlenen anlamın üzerindeki örtünün kaldırılması hedeflenmektedir (Baş ve Akturan, 2017, s. 85; Neuman, 2017, s. 131). Bunun için yorumcu bilgi kuramının

tahayyülü sergilemediği dikkate alındığında özcülük içerisinde tam olarak yer almadığı ifade edilebilir. Bu açıdan millî kimliğin verili ve sabit olduğu iddiası ile müsemma olan ilkçilik yerine değişen koşullara göre inşa dayandığını savunan etno-sembolizm (Özkırmlı, 2009, s. 94-97) perspektifinden Buğra'nın değerlendirilmesi çalışma kapsamında tercih sebebi olmuştur.

⁴ *Yağmur Beklerken* ve *Dönemeçte* romanlarının da seri içerisinde yer aldığı dikkate alındığında bu eserlerin çalışma kapsamına neden dâhil edilmediği yönünde bir sorunun belirmesi muhtemeldir. *Yağmur Beklerken* romanında ödev ahlâkından ziyade zamandaki akışa yer verilmiş olmasının düşünülmesi, bu çalışma kapsamına alınmama sebebidir. *Dönemeçte* eserinde ise ödev ahlâkından bahsedilmiş olsa da Buğra'nın geçmiş okumasını yansıtmaması bu eserin çalışma kapsamına dâhil edilmeme nedenidir.

⁵ Tarık Buğra tarafından kaleme alınan *Oğlumuz ve Yarın Diye Bir Şey Yoktur* başlıklı kitaptaki önsöz metninde Buğra'nın hikâyelerinde görülen zaman anlayışı ile Henry Bergson'un zaman üzerine geliştirdiği düşünce arasında bağlantı kuran Jale Parla'dan yola çıkarak (2021, s. 7) Buğra'nın bu incelemeye konu edilen romanlarında Bergson'un sezgi kavramının izleri aranacaktır.

merkezindeki fenomenolojik⁶ çözümleme tekniğine başvurulacaktır. Fenomenolojinin kurucusu olan Edmund Husserl'in görünen ve görünen şey ifadesinden yola çıkarak (2017, s. 11) Buğra'nın metninde görünen ifadenin neye işaret ettiğinin ve içinde örtük olarak neyi barındırdığının, neyi kastettiğinin saptanması amaçlanmaktadır.

Tarık Buğra'nın üzerine oldukça geniş bir literatürün olduğunu ifade etmek mümkündür.⁷ Bu noktada sadece çalışmanın kapsamı ile ilgili metinlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Öncelikle Yükseköğretim Kurulu'nun bünyesinde bulunan Ulusal Tez Merkezi'nin internet sitesinde Buğra üzerine kaleme alınan 42 adet tez çalışmasına rastlanmıştır. Tesadüf edilen metinlerden 39'unun dilbilim, dil ve edebiyat alanlarında, 3'ünün ise tarih, kamu yönetimi ve sahne sanatları alanında olduğu tespit edilmiştir. 42 adet çalışmadan 2'sinin bu çalışma kapsamında incelenmesi uygun görülmüştür. İlk çalışma, Zeynep Ersöz tarafından kaleme alınan *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Peyami Safa ve Tarık Buğra'nın Romanlarında Millî Mücadele'ye Bakış* başlıklı metindir. Söz konusu tezde ismi zikredilen yazarların Millî Mücadele'ye bakışları karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında dikkat çeken ikinci tez ise Davut Ekşi tarafından yazılan *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Kültüründe Üç Çizgi Üç Yazar: Y. Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra* başlıklı metindir. Bahsi edilen çalışmada üç yazarın ideolojik konumlarına göre tarihe bakışları aktarılmış ve karşılaştırılmıştır. Tarık Buğra'nın 4 adet romanının incelemeye tabi tutulacağı bu metinde düşünürün tarihe bakışı konusunda her iki çalışmayla örtüşme olsa da kuramsal temele göre yorumlama konusunda bu çalışmada farklılığın yakalandığı söylenebilir.

Kaleme alınan tez çalışmalarından hariç olarak çalışma kapsamında dikkat çeken ilk metnin Hüseyin Çil tarafından kaleme alınan "Tarık Buğra'nın Romanlarında Muhafazakârlığın İzdüşümleri" başlıklı makale olduğu söylenebilir. Bahsi edilen çalışmasında yazar, Buğra'nın bu çalışmaya da konu edilen romanlarındaki muhafazakâr düşünceye ait temalara odaklanır. Bu çalışma kapsamında incelenemeye tâbi tutulacak olan 4 adet roman hususunda Çil ile bir örtüşme olduğu görülmektedir. Böyle bir durumda akla gelen soru, iki çalışma arasındaki farklılaşmanın nerede olacağı üzerinedir. Bu anlamda iki metin arasındaki en önemli farkın bağlamlar konusunda olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Çil tarafından kaleme alınan metinde açıklanan öğelerin millî kimlik unsuru olarak tartışılmadığı dikkate alınarak bu çalışmada Buğra'nın tahayyül ettiği geçmiş, millî kimlik ve onun epistemolojisi irdelenecektir. Bu noktada Çil'den farklı olarak Buğra'nın tasarladığı kimliğin yeni bir ahlâkî bir kişiliğe, yeni bir deneyime, bir diğer deyişle yeni bir ethosa (Aristotle, 1927 922b, s. [XIX 48]) tekabül ettiği bu çalışmada savunulacaktır. Bahsi edilen ethosun bilgi ve ahlâk ilişkisinin yeniden tanzimine işaret ettiği bildirilecektir. Millî kimliğin çekirdeğinde bilgi ve ahlâk gibi bileşenlerin olduğu söylendikten sonra bilginin Henry Bergson'daki sezgi kavramına, ahlâkın Immanuel Kant'ın düşüncesindeki ödev ahlâkına denk düştüğü söylenecektir.

Immanuel Kant'ın ödev ahlâkı kavramının Buğra'nın *Dönemeçte* romanındaki yansımasını irdeleyen Özlem Fedai'nin "Devir Romanı Olarak Dönemeçte'ye Kant'ın Ahlâk Felsefesi Açısından Bir Yaklaşım" başlıklı makalesi çalışma dâhilinde dikkat çeken ikinci metindir. Fedai'den farklı olarak bu çalışmada deontolojik ahlâkın izleri *Küçük Ağa, Osmanlı ve Firavun İmanı* başlıklı romanlarında aranacaktır. Böyle bir tercihte bulunmanın nedeni, düşünürün ödev ahlâkı ve sezgi kavramları merkezindeki geçmiş tahayyülüne sözü edilen romanlarda rastlanmasıdır. Bu açıdan Buğra tarafından idealize edilen millî kimliğin önemli unsurlarından birinin ödev ahlâkı olduğu ileri sürülecektir. Fenomenoloji tekniğinden yola çıkarak ödev ahlâkının Millî Mücadele'de savaşmaya tekabül ettiği, Buğra'nın tasarladığı millî

⁶ Fenomenolojinin kurucusu olarak kabul edilebilecek olan Edmund Husserl (2017, s. 8), metin içerisinde yer alan ifadelerde farklı türde aşkınlıkların bulunduğunu ifade etmektedir. Husserl'in ifade ettiği aşkın olanın net biçimde anlaşılabilmesi için elzem olan şey, gerçeği anlayabilecek bir idrak yeteneğine sahip olmaktır (Baş ve Akturan, 2017, s. 85). Bu noktada akla gelen soru bahsi edilen idrak yeteneğinin neye işaret ettiğidir. Fenomenoloji vasıtasıyla meftun olunan idrak kapasitesi görünen şeyin nüvesindeki cevheri anlamaya denk düşer. Daha açık biçimde ifade etmek gerekirse bir öznenin, görünen şeyin özündeki gerçeği anlaması ve oradan yola çıkarak yeni bir anlam üretmesi fenomenolojiye dayanan bir idrak kapasitesine sahip olduğunun sarîh bir ispattır.

⁷ Buğra üzerine kaleme alınan ikincil eserlerden öne çıkanlar şunlardır: (Andı, 2000); (Tekin, 2018c); (Tekin ve Yılmaz, 2011).

kimliğin bu mücadele üzerine inşa edildiği söylenecektir. Geçmiş zamandaki bilincin şimdiki zamana aktarılmasının yerinde olacağı kanaatini taşıyan Buğra'nın millî kimlik tasarımı anlamak için evvelâ etnosembolcü yaklaşımın aktarılması gerekmektedir.

2. Hayal Edilmiş Geçmişe Göre Bir Cemaat Tasarımı: Etno-Sembolizm Kuramında Millî Kimliğin Serencamı

Millî kimlik kavramı üzerine var olan literatürde önemli düşünürlerden biri olarak beliren Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* başlıklı metninde milleti hayal edilmiş bir cemaat olarak tanımladığı görülmektedir (2009, s. 20). Anderson tarafından ilân edilen hayal edilmişliğin modernist yaklaşım için geçerli olduğu dikkate alındığında bahis konusu yaklaşıma ana hatlarıyla değinmek gerekmektedir. Ancak modernist yaklaşımdan evvel ilkçi yaklaşımın belirlediği dikkate alındığında ilkin sözü edilen kurama odaklanmak yerinde olacaktır.

1960'lara kadar milliyetçi literatürün bir kısmına hâkim olan ve etnisite çalışmalarından yola çıkarak millî kimlik kavramına dâhil edilen ilkçilik (Özkırmı, 2009, s. 83), en temel anlamıyla milletleri eski çağlardan beri var olan doğal yapılar olarak tanımlayanlar için kullanılmaktadır (Korkmaz, 2016, s. 53; Yalçın, 2014, s. 191). Bu anlamda ilkçi yaklaşım içerisinde refleks geliştiren düşünürlerin nezdinde kimlik, tarihsel ve toplumsal koşullardan arı bir gerçekliğe işaret eder (Aktürk, 2006, s. 24). İlkçi yaklaşım kapsamında ileri sürülen bu argümana karşılık olarak modernist kuram dâhilinde düşünce geliştiren düşünürler ise millî kimliğin kapitalizm, sanayileşme, millî devletlerin kurulması gibi toplumsal olaylar sonucunda tahayyüle bağlı olarak inşa edildiğinden söz ederler (Özkırmı, 2009, s. 105-106).

Modernist yaklaşım içerisinde önemli bir isim olarak öne çıkan Anderson tarafından geliştirilen bugünün hayal edilmişliği tanımından yola çıkarak (2009, s. 20) hayal edilmiş bir geçmiş merkezinde millî kimlik tanımının etno-sembolist yaklaşımda öne çıktığı söylenebilir.

Modern dönemdeki milletleri geçmiş ile ilintili görme konusunda etno-sembolizm içerisinde öne çıkan düşünürün John A. Armstrong olduğu belirtilebilir. İnsan topluluğunun uzun kayıtlarla bir diğer ifadeyle geçmişle yüzleşeceği bakış açısı oluşturmanın peşinde olan Armstrong'un düşüncesini oluştururken esas olarak şu iki sorudan yola çıktığı görülmektedir : 1) Bireyleri geniş kümelerle birbirine bağlayan nedir?; 2) Uzun bir süre boyunca grup kimliğinin devamını sağlayan çimento nedir? (2018, s. 25).

Yukarıdaki sorulara cevaben Armstrong, "longue durée"nin günümüz milletlerinin anlaşılmasında oldukça önemli bir kavram olduğunu iddia eder. Bu iddiasını, kavramın simgeler ve mitlerin zamanlar arasındaki akışına ve devamlılığına bağlamaktadır (Armstrong, 2018, s. 26-31). Düşünür, kuşaklar arasında aktarılan mitler ve sembollere dayanan ortak kader ve dayanışma duygusu temelinde bir bilincin oluştuğundan söz eder. Armstrong'a göre modern dönemdeki millî kimlik, işte bu bilinç üzerine inşa edilir (Özkırmı, 2009, s. 213). Millî kimliğin geçmiş üzerine inşa edilmesinin beraberinde getirdiği soru, devreden unsurların geçmiş zamandaki halleri ile aynı olup olmadığıdır. Bu soruya ilk etapta verilen cevap, millî kimliğin her daim yeniden yorumlanabilir olduğudur (Greenfeld, 2017, s. 36). Nitekim Armstrong da gerek devreden simgelerin gerekse millî kimliğin tüm zamanlar için aynı kalmadığı, her an yeniden tanımlanmaya açık olduğunu belirtmektedir (2018, s. 27). Özetle günümüz milletleri geçmiş birikimlerinin bir neticesi olmakla birlikte, bu geçmiş her zaman doğru ve durağan niteliğe haiz olmamaktadır. Zira gerek milli kültür gerek ise milli kimlik adeta yaşayan ve dönüşen bir organizma şeklinde de yorumlanabilir.

Millî kimliğin yeniden üretilebildiğini ifade eden bir diğer etno-sembolist düşünürün Anthony D. Smith olduğu görülmektedir. Millî kimliğin modern dönemde yapısal bir gerçeklik haline geldiğinden söz eden Smith (2002a, s. 41; 2009, s. 8), kimliklerin geçmiş topluluklar ve bağlılıklar dikkate alınmadan anlaşılamayacağını dile getirir. Bu anlamda Smith'e göre, millî

kimlikler bugünkü biçim ve karakterlerinin çoğunu erken dönemdeki etnik topluluklardan alırlar (2002b, s. 60). Etnik olanın aile mirası, yaşam tarzı ve kültürü ihtiva ettiğini belirten Smith (2002a, s. 78), millî kimliğin analizinde söz konusu unsurların incelenmesi gereğinden söz eder (2017, s. 32). Düşünürü göre millî kimliğin oluşum süreci geniş bir zaman dilimi içerisinde incelemeye tabi tutulmalıdır (2001, s. 60; 2013, s. 36). Bu noktada Smith'in önerdiği şey, geçmiş zaman ve şimdiki zaman arasındaki ilişkinin bir diğer ifadeyle *longue durée*'nin uzun vadede anlaşılmasıdır (2013, s. 84 ve 119).

Smith, millî kimlik içerisinde süreklilik ile birlikte yinelenme ve yeniden yorumlamanın da olduğunu dile getirir (2013, s. 120). Smith'e göre yinelenme, millî kimliğin içerisinde bulunan unsurların geçmiş zamandaki topluluk ile bir yandan devamlılık gösterirken diğer yandan farklılaşmasıdır. Süreklilik ve yinelenmeden hariç olarak beliren yeniden yorumlama pratiği ise kavramın her dönemde yeniden yorumlandığına işaret eder (2002a, s. 270; 2013, s. 121). Düşünürü göre yeniden yorumlamanın en önemli nedeni, kendi üyelerine ve dışarıdakilere hem uygun hem de ikna edici bir geçmiş yaratmaktır (2002a, s. 270). Uzun vadede amaçlanan şey, bilinçte yaşanan bir devrime imkân vermektir (Greenfeld, 2021, s. 25).

Yeniden yorumlama eyleminin hayal edilmişlik ile ilintili olduğu söylenebilir. Bu anlamda Benedict Anderson'un düşüncesinde şimdiki zamana yönelik olarak belirmiş olan hayal edilmişliğin Smith'in anlayışında geçmiş zamanın hayal edilmişliğine dönüştüğü belirtilebilir. Smith'in düşüncesi dikkate alındığında hayal edilen geçmişe göre yeni bir cemaatin, diğer bir deyişle yeni bir millî kimliğin tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Millî kimliğin bir tasarım olarak sûdur ettiği nazara alındığında eylemi sergileyen aktörlerin kim olduğu sorusunu cevaplamak gerekmektedir. Her topluluk içerisindeki düşünürlerin millî kimliği sürekli biçimde inşa ettiğini söylemekte bir sakınca görünmemektedir (Smith, 2018, s. 49). Bu argümandan yola çıkıldığında, Türkiye'nin bu durumdan münezzeh olmadığı yönünde bir zehaba kapılmamak işten değildir. Bu açıdan Tarık Buğra'nın kaleme aldığı romanlarında sergilediği millî kimlik tahayyülünün Smith'in ve Armstrong'un çizdiği perspektiften okunmasında bir sakınca bulunmadığı söylenebilir. Ancak bundan önce Buğra'nın düşüncesinin genel bir çerçevesinin çizilmesinde yarar görünmektedir.

3. Tarık Buğra'nın Romanlarında Millî Kimlik Tasavvuru

Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecinde Osmanlı-İslâm bakiyesinin birinci plana alınmamasından dolayı millî bilincin zarar gördüğünü söyleyen Tarık Buğra (2008, s. 71; s. 61-62 ve 95; Tekin, 2018b, s. 9), yeni bir bilinç inşası ile o zararın tazmin edileceğini söyler. Buğra'ya göre yeni bir bilincin, dolayısıyla yeni bir millî kimlik inşasının toplumsal alandaki kabulü roman ile mümkündür (2017a, s. 281). Buğra'nın yeni bilincin muhtevastaki geçmiş zamanı roman metni ile yeniden inşa etme isteği, onun düşüncesini etno-sembolizm perspektifinden okuma yönünde imkân sağlar. Bu açıdan Tarık Buğra'ya ayrılan bu başlık kapsamında düşüncesinin genel hatları aktarıldıktan sonra, romanlarındaki kimliğe dönük temaların etno-sembolizm üzerinden okunma pratiğinin sergilenmesinde bir beis görünmemektedir.

3.1. Romana Bir Kala: Tarık Buğra'nın Düşüncesinin İzdüşümü

Buğra'yı güdüleyen etmenin millî kimlik olduğu anlaşıldığında (Tekin, 2018b, s. 9), kavramın şahsiyet ile eş tutulduğu görülmektedir. (2022a, s. 12). Düşünür, bu anda gereken şeyin kendini bilme olduğundan söz eder (2018a, s. 206). Buğra, ancak "Kendini bilme" ile şahsiyet sahibi olunabileceğini dile getirir. Yani ona göre kendilik bilgisi ile millî kimlik arasında ciddi bir bağ bulunmaktadır.

Modernleşme sürecinin deneyimlendiği Türkiye'de millî kimlik inşasının serencamına odaklanan Buğra, talihsizliğin olduğundan bahseder. Düşünürü göre yaşanan talihsizliğin en önemli nedeni, şahsiyetin değiştirilme isteğidir. Buğra, şimdiki zamanın gerçekliği olarak

beliren millî kimliğin inşa sürecinde geçmiş zamanın bilgisinden vazgeçmenin şahsiyeti tehlikeye atma anlamına geldiğini söyler (2022a, s. 122).

Şahsiyet merkezindeki millî kimliğin Türkiye'deki ahvalini araştırmak için yola çıkan Buğra, ilkin Tanzimat dönemine odaklanır. Tanzimat'ı, bunalıma düşmüş toplumun başvurduğu bir yol olarak tanımlayan düşünür, Türkiye'de halen bu sürecin deneyimlendiğini belirtir (2018a, s. 182-183). Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan mağlubiyetler sonucunda askerî alanda başlayan modernleşme süreci göz önüne getirildiğinde (Belge, 2011, s. 13), Buğra'nın tasvir ettiği durum anlaşılır. Bu açıdan düşünürün zihninde Tanzimat'ın en yalın halinin bir zorunluluğa tekabül ettiği görülür. Sözü edilen durumdan kaynaklanan değişim, düşünüre göre mazbut bir nitelik arz eder.

Tanzimat döneminde beliren değişimin ilk türü Buğra tarafından yapısal değişim olarak tanımlanır. Bahse konu olan değişim, Buğra açısından tehlike arz etmez (2018a, s. 182). İmparatorluğun parçalanmaması için girişilen değişimlerden adliye, eğitim, askerlik, temel haklar ve hürriyetler alanında olumlu sonuçlar doğduğunu düşünmesi, Buğra'nın yapısal değişime taraf olduğuna işaret eder (2018a, s. 183). Başka bir cümleyle Buğra, kurumsal alandaki modernleşme adımlarını destekler.

Tanzimat döneminde beliren değişimin ikinci türü olarak tanımladığı radikal kültür değişimi ise Buğra'nın nezdinde pek de olumlu karşılanmaz. Bunun önemli bir nedeni, Buğra'nın benimsediği düşünce tarzıdır. Tarihsel bir bakış açısı refakatinde düşünce geliştiren Buğra için önemli olan şey, nesiller arasındaki kültür akışının devam etmesidir. Ne var ki düşünür, Tanzimat döneminde akışın kesintiye uğradığını ifade eder (2018a, s. 183-184). Geçmiş zaman ve gelecek zaman arasındaki bilgi ve kültür akışının Buğra için oldukça önemli olduğu nazara alındığında Tanzimat dönemindeki şahsiyet ve ona göre tasarlanan millî kimlik inşa sürecindeki kesintinin Buğra açısından problem teşkil ettiği söylenebilir.

Tanzimat dönemini eleştiren Buğra, kültür değişiminin taklide kaydığında söz eder (2017a, s. 253). Batı taklitçiliğinin şahsiyet kanserine neden olduğunu beyan eder düşünür, Türkiye'de nesiller arası devamlılığın kesintiye uğradığını söyler (2022a, s. 254-255). Buğra'nın kültür değişimi konusunda göstermiş olduğu hassasiyet dikkate alındığında, düşünürün değişimin kendisine karşı olmadığı anlaşılır. Kültür değişimini dünya tarihi açısından kaçınılmaz bir gerçek olarak gören Buğra'ya göre asıl sorun, değişimin kendisinden ziyade aşırıya vardırılmasından kaynaklanır (2022a, s. 308).

Kültür değişiminin şahsiyetin inkârı noktasına vardığına inanan Buğra, Tanzimat döneminde tercih edilmiş olan siyasetin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki millî kimlik inşa sürecine olumsuz bir etkisinin olduğunu ifade eder (2019, s. 202). Düşünüre göre asıl sorun, karar alıcı aktörlerin geçmişin unutulması yönünde gösterdikleri istidattır (2022a, s. 313).

Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecine önem verme nedenini devrime ve o devrim sonrasında temel yapıyla oynanmasına bağlayan Buğra'nın iddiasından yola çıkıldığında karşılaşılan soru (2018a, s. 39), bahis konusu oynamanın nerede tezahür ettiği'dir. Bu soruya Buğra tarafından verilen cevap, dil konusudur. 1930'lu yıllarda Güneş Dil Teorisi ile şahika noktasına vardırılan dil politikalarına ilişkin olarak Buğra, gerçekten uzak bir çılgınlığın peyda olduğunu belirtir (2017a, s. 166-167). Söz konusu çılgınlık Buğra'yı rahatsız eder. Bu rahatsızlığın öne çıkan nedeni, devamlılıkta ortaya çıkan tahribattır (2022a, s. 152). Geçmiş zaman ve şimdiki zaman arasındaki bağın dil ile güçleneceğini belirten düşünür, öz Türkçecilikten dolayı köklerden beslenilemediğini söyler (2008, s. 22; 2017a, s. 270-271). Buğra, dilde sadeleşme tercihinde bulunan aktörlerin duygu ve düşüncenin ölümüne neden olduklarını beyan eder (2008, s. 95). Buğra'ya göre buna sebebiyet veren şey, kelimelerin ölümüdür. Düşünürün bakış açısından kelimelerin ölümü nesillerin ölümüne neden olmuştur (2008, s. 80).

Kuşaklar ve zamanlar arasındaki kesintinin ve duygu ölümünün nedenini dil politikasına bağlayan Buğra, bu durumun olumsuz etkisinin yansıdığı alanın medeniyet olduğunu belirtir. Dilin içerisindeki kelimelerin sadeleştirilmesi ile duygu ve düşüncenin aktarımına darbe vurulduğunu savunan düşünür, uzun vadede medeniyetin tahrip edildiğinden söz eder. Böyle bir durumda Buğra'ya göre söz konusu olan şey, bilginin, düşüncenin ve kültürün ölümüdür (2022a, s. 150-152).

Nesiller arasındaki bilgi akışının kesintiye uğratıldığı anda medeniyetin aşınmasının beraberinde gelen bir diğer sonuç, Buğra'nın nezdinde idrak eksiliğidir (2022a, s. 152). Düşünür'e göre idrak eksikliğinin mücessem olan hali, Türkiye'deki sosyalizm akımıdır. Sosyalizmin beraberinde yabancılaşmanın geldiğini bildiren Buğra, bu durumun kendine yabancılaşmayı da beraberinde getirdiğini, geçmiş zamanın düşüncesinden yoksun kendine yabancılaşan neslin teselliyi sosyalizmde aradığından bahseder (2008, s. 61). Bu durumdaki insanların vesayet altına girdiğini ileri süren Buğra, gerçeğin kaybedildiğine işaret eder (2021b, s. 36). Bu meyanda Buğra'ya göre idrakten yoksun biçimde dünyayı anlamlandıran insanlar, öznelikten men olmuş halde yaşamlarını idame ettirirler (2021b, s. 57).

Anti-komünist bir pozisyondan düşünce refleksi geliştiren Tarık Buğra, sosyalizme karşıt olmasının esas nedeninin tarihe bağlılığından kaynaklandığını ifade eder. Sosyalizmin rejim haline geldiği bir toplumda yaşayan insanlar, Buğra açısından geçmiş zamana ihanet etmeye mütemayil durumdadır (1962, s. 11). Sosyalizmin gerçeklik olduğu bir mekânda toplumun tarihselliğine ket vurulduğunu ileri süren Buğra, toplum içerisindeki bireylerin düşünme yetilerinden mahrum edildiğini, zifiri bir karanlığın içinde eridiklerini dile getirir (2021c, s. 22). Düşünür'e göre bu durum Osmanlılık, Müslümanlık ve Türklükten müteşekkil şanın, ihtişamın, yaşama tutkusunun zarar görmesine işaret eder (2020a, s. 13).

Buğra'nın düşüncesinde tarihsel olanı geriletken, geçmişten gelen bilgiye ket vuran kesim Erken Cumhuriyet dönemindeki öz Türkçecilerdir. Sözü edilen kesimin sonraki dönemde sol akımlar biçiminde yansıdığı Buğra'nın cümlelerinden anlaşılır. Bu açıdan gerek öz Türkçecilerin gerekse sonraki dönemdeki sosyalistlerin Türkiye'de hakikati aşındıran gruplar olarak Buğra'nın zihninde tasvir edildiklerine şahit olunmaktadır.

Sosyalizm düşüncesine Buğra tarafından atfedilen olumsuzluk, o düşüncenin millî kimlik tasavvurunda öteki olmasını da beraberinde getirir (2021b, s. 32-33). Yukarıda da belirtildiği gibi, Buğra'ya göre sosyalizmi öteki olarak tanımlamasının en önemli nedeni, tarihsel olduğunu iddia ettiği mirası koruma içgüdüsüdür. Modern zamanda inşa edilen millî kimliklerin geçmiş zamandaki topluluğun devamı olduğunun belirtildiği etno-sembolizm kuramı çerçevesinden okunduğunda (Özkırımlı, 2009, s. 210), Buğra'nın hem Tanzimat hem de Cumhuriyet dönemini Osmanlı İmparatorluğu'nun evvel zamanı ile bağlantılı gördüğü anlaşılır. Her iki dönemde geçmişin denkleme katılmaması yönünde bir tercih sergilenmesine getirdiği eleştiri Buğra'yı etno-sembolizm içerisinde okuma yönünde cesaret verir. Etno-sembolcü yaklaşımın içerisinde yer alan Armstrong ve Smith tarafından ifade edilen *longue durée* kavramı bağlamında Buğra'nın millî kimliği uzun vadede şekillenen, devama ve akışa dayanan bir şey olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bu açıdan onun zamandaki kesintiye eleştiri getirdiğini söylemek ihtimal dâhilindedir. Osmanlı ve Cumhuriyet arasında aktarılan kültür ve bilgi üzerine inşa edilecek olan dayanışma duygusu merkezindeki bir millî kimliğin Buğra'nın gözünde kabul edilir olduğu ileri sürülebilir. Kuşaklar arasında aktarılan mirasın özünde aile mirası, yaşam tarzı ve kültür olduğu dikkate alındığında (Smith, 2002a, s. 78), Buğra açısından aktarılması gereken şey Osmanlı-İslâm ailesinin mirası, o mirastan türeyen yaşam tarzı ve kültürüdür (2018a, s. 206).

Gerek Tanzimat dönemi gerekse Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecini merceğine alan ve her iki dönemde sergilenen pratiği eleştiren Tarık Buğra, tarihsel olarak addettiği bilgiyi ihtiva eden yeni bir millî kimlik inşa sürecinin başlatılması gereğinden söz eder. Buğra açısından sözü edilen süreçte önem arz eden şeyin rıza üretimi olduğu ifade

edilebilir. Türkiye'deki toplumsal kesimlerin önemli bir bölümünün rıza göstereceği bir kimliğin imkânını sorgulayan Buğra'nın edebiyata başvurduğu görülmektedir (2022a, s. 45). Millî kimliğin yeniden tanımlanması sürecinde Buğra'nın ilgisini çeken edebî türün roman olduğuna tanık olunmaktadır (2008, s. 216). Bu açıdan Buğra'nın geçmişin yeniden keşfinde önem atfettiği 4 adet romanını incelemek yerinde olacaktır.

3.2. Geçmiş Aşına Rücu Ettirme Girişimi: Tarık Buğra'nın Romanlarında Millî Kimlik İnşası

Buğra için önem arz eden şeyin roman yazımı olduğu göz önüne getirildiğinde, o romanın değişime karşı tepki olarak tasarlandığı görülmektedir. Modernleşme sürecinin beraberinde gelen köklü değişimler ya da kendi tabiriyle şahsiyet değişmesi, Buğra'yı rahatsız eder (1996, s. 40). Bu noktada şahsiyetin değişmesinden kaynaklanan sancılara karşı Buğra, kendi olarak kalmayı önerir (2008, s. 188; 2020b, s. 33) Buğra'nın düşüncesinden yola çıkıldığında kendi kalmayı mümkün kılan şeyin roman olduğu görülmektedir. Kaleme alınan romanlar aracılığıyla toplumsal hafızanın korunabileceği, bu sayede sol akımlardan uzak durulabileceği fikrinin Buğra tarafından iddia edildiği görülür (2008, s. 153).

Romanı dünyanın algılanmasına imkân veren bir metin olarak tanımlayan Buğra, Türkiye'nin de roman sayesinde anlaşılabilirliği kanaatini taşır (2008, s. 216). Türkiye'nin algılanmasının sonrasında kendini tanımanın da roman aracılığıyla mümkün hale geleceği beklentisi düşünür tarafından anons edilir (2022, s. 45). Bu noktada dikkat çeken husus, kendini tanımanın, şahsiyetin bilgisine varmanın romanda nasıl mümkün kılınacağı sorusudur. Buğra'nın söz konusu soruya cevabı, roman ile yorumu birlikte düşünmesidir. Bu açıdan düşünür, romanı bir gerçek yorumu olarak tanımlar (2018a, s. 23-24). Buğra'ya göre roman, gerçeğin inşa edildiği bir metin olarak tecessüm eder (2018a, s. 197). Buğra, roman aracılığıyla bir anlam dünyası, bir gerçeklik, bir yaşam inşa edebileceğini savunur.

Bir edebiyat türü olarak sûdur eden roman metninde anlamın inşa edilmesinden yola çıkıldığında dünyanın tasarlanması, yeniden kurulması gibi bir niteliğe haiz bir tür ile karşı karşıya olunduğu görülmektedir (Lukacs 2009, s. 16). Bu açıdan toplumsal değişme döneminde ihtiyaç duyulan dayanışma ve kendi kalma duygusunun inşa edilmek istendiği bir ortamda romana başvurmak ihtimal dâhilindedir (Dede, 2017, s. 96).

Çok uluslu imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde romandan beklenen dayanışma duygusunun sağlanması için romana başvurulur. Modern dönemde aidiyet duyulan organizasyonun millet olduğu dikkate alındığında, romanın, milletin özündeki millî kimliğe bağlanmayı katmerlendiren bir metin olarak neşet ettiği anlaşılır.⁸ *Hayali Cemaatler* başlıklı yapıtında Benedict Anderson'un ifade ettiği üzere bugüne ait olan millî kimliğin tahayyül edilmesi ve yerleşik hale getirilmesinde roman önemli bir edebi metin olarak husule gelir (2009, s. 49). Anderson'un roman ve millî kimlik üzerine geliştirdiği düşüncesinden yola çıkıldığında söz konusu ilişkinin sadece bugün değil geçmişe dair bir kapsamı olduğu yönünde bir yorum geliştirmek mümkündür (Smith, 2002a, s. 270, 2013, s. 121). Millî kimliğin bir unsuru olarak geçmişin yeniden tahayyül edildiği bir ortamda romanın da buna göre kaleme alınması mümkün olacaktır (Jusdanis, 1998, s. 228).

Geçmişin yeniden tanzim edilmesi eyleminden Tarık Buğra'nın da münezzeh olmadığı belirtilebilir (Tekin, 2018a, s. 16). Söz konusu pratiğin romandaki izleri aranmak istendiğinde akla gelen soru, geçmişe nasıl bir anlam yüklendiğidir. Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği

⁸ Söz konusu durumun Frederic Jameson'un Üçüncü Dünya ulusları için ileri sürdüğü tezi hatırlattığı ifade edilebilir. Üçüncü Dünya metinlerinin ulusal alegorik metinler olduğunu iddia eden Jameson, kamusal alan ve özel alan, cinsellik ve sınıfsallık, ekonomi ve seküler iktidar arasındaki yanlışların bu tür metinlerde ya hiç yansıtılmadığı ya da ikincil önemde olduğundan söz eder (2005, s. 372). Jameson'dan yola çıkıldığında ulus inşa sürecinde ya da önceden inşa edilmiş olanın yeniden tahayyülü sürecinde kaleme alınan metinlerin ulusal alegorik olduğu söylemek mümkün görünmektedir. Ancak Jameson'ın metnini değerlendiren Aiaz Ahmad'ın düşüncesinden yola çıkıldığında Jameson'un argümanının son derece indirgemeci olduğu Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki toplumlardaki kültürel çeşitliliğin tek bir deneyim içerisinde yok edildiği gibi bir kanının doğması muhtemeldir (1995, s. 47).

üzere Buğra'nın kaleme aldığı romanlarda geçmişe yüklediği ilk anlamın ödev ahlâkı kavramı olduğu ifade edilebilir. Söz konusu kavram bağlamında okumaya tabi tutulacak ilk metin *Osmancık* isimli roman olacaktır. Sözü edilen romanda Buğra'nın odaklandığı husus, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşudur.

Erken Cumhuriyet dönemindeki etno-seküler içerik karşısında *Osmancık* isimli romanında Osmanlı geçmişini yeniden icat etmek isteyen Buğra, o geçmişin ilk anı üzerine düşünme nedenini şu şekilde açıklar (2018a, s. 147): “*Ben Osmancık'ta, Osmanlı Devleti'ni kuran değerler manzumesini ve bu değerleri benimsemiş, yaşamış, nesilden nesile aktarmış insanları anlatmak istiyorum.*” Buğra'dan aktarılan alıntı yorumlandığında Osmanlı-İslâm değerlerini benimsemiş özne merkezinde bir millî kimlik tahayyül ettiği görülür. Bu anlamda sözü edilen değer dünyasında yabancı olarak addettiği bir grubun vesayetindeki kimlik inşa sürecini aşmak için *Osmancık* romanını yazdığı anlaşılır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdeğindeki yasaı icat etmeyi amaçlayan Buğra, *Osmancık* metnini kaleme alır (2018a, s. 161). Bahsi edilen yasa, şu şekilde tasvir edilir (2018b, s. 38): “*Hak yolunda ve doğru bildikleri yolda fisebillah çalış(mak), soylarına yararlı ol(mak).*” Buğra'nın ileri sürdüğü kuraldan yola çıkarak Osmanlı geçmişinin Kant'ın ödev ahlâkı bağlamında tanımlandığı söylenebilir. Eylemin temelinde bir ilkenin olması, o ilkenin irade temelindeki ödev duygusuna dayanmasına işaret eder (Cevizci, 1999, s. 654). Bu anlamda ödev ahlâkının *Osmancık* romanında yeniden üretildiğine şahit olunur. Doğru bildiği yolda çalışmayı Osmanlılığın temel ilkesi olarak ilân eden Buğra açısından bu eylem her insan için bir ödev niteliğindedir.

Bir ödev olarak tecessüm eden doğru bilinen yolda yürüme eylemi, Hak yolunda hareket etmeye işaret eder. Bu bağlamda Hak yolunda yürümenin Buğra'nın zihninde denk düştüğü konum, İslâm dini için çalışmaktır (2018b, s. 52 ve 107). Osmanlılık ve İslâm için çalışmaya Buğra tarafından yüklenen ilk anlam, yağmacılığa, vurgunculuğa ve çapulculuğa karşı yaşam hakkını, emek hakkını ve ter hakkını savunmaktır. Kötü olana işaret eden bir durum karşısında hak olanı savunmanın ödev ahlâkına tekabül etmesi, o ahlâk etrafında irade, idrak ve gönül birliğine varmayı gerektirir (2018b, s. 76 ve 78). Bu varış, Osmanlılık ve İslâm için çalışmaktan müteşekkil olan ödev ahlâkına Buğra tarafından yüklenen ikinci anlam olarak belirir. Yaşam hakkı ve emek hakkı gibi değerlerin savunusu üzerine inşa edilen yasa etrafında adalet, geçim ve huzur hakkı gibi değerlerin belirmesine vesile olmak ödev ahlâkının üçüncü anlamı olarak cisimleşir. Adalet üzerine tesis edilen bir düzende ölçülülük ve sorumluluk gibi değerlerin öne çıkarılması ise Osmanlılık ve İslâm'ı içeren ödev ahlâkının dördüncü anlamı olarak tasavvur edilir (2018b, s. 105 ve 107). Buğra'nın ödev ahlâkına yüklediği anlamlar göz önüne getirildiğinde erdemli bir davranış arayışında olduğu söylenebilir. Aristoteles düşüncesinde nasıl davranacağını bilme olarak tanımlanan erdemın Buğra düşüncesinde adil eylemlerde bulunarak adaletli; ölçülü eylemlerde bulunarak ölçülü; cesur davranarak cesaretli olmaya denk düştüğü ileri sürülebilir (Armaner, 2014, s. 250; Oranlı, 2014, s. 240). Buradan yola çıkarak Buğra'nın erdem ile ethos arasında bağlantı kurduğu, başka bir ifadeyle erdemi, Kant'ın deyişiyle ödev ahlâkını alışkanlık haline getirmeye çalıştığı anlaşılır. Gündelik yaşamdaki deneyim olarak tasavvur edilen erdeme ya da ödev ahlâkına göre Osmanlılık ve İslâm anlam dairelerinin yeniden üretildiği görülür. Daha açık bir ifadeyle, *Osmancık* romanında iyi olarak kodlanan adil olma, hak yolunda mücadele etme ve ölçülü olma gibi eylemler çerçevesinde geçmişe ait olan Osmanlılığın kuruluş anı ve İslâm dünyalarının yeniden tahayyül edildiği ifade edilebilir. Geçmişin yeniden tahayyül edilebildiğini ifade eden Smith'in düşüncesi dikkate alındığında (2002a, s. 270; 2013, s. 121), Buğra'nın Cumhuriyet dönemindeki millî kimliğe katmak istediği Osmanlı ve İslâm geçmişini, erdemın ve ödev ahlâkının sürekli deneyimlendiği bir ethos, bir alışkanlık hali biçiminde tanımladığını düşünmek mümkündür.

Buğra tarafından kaleme alınan ve ilk olarak 1963 yılında yayınlanan *Küçük Ağa* başlıklı roman, ödev ahlâkı bağlamında okunacak ikinci metindir. Kendisinden önce kaleme

alınan metinlerde Millî Mücadeleye ilişkin değerlendirmelerin önemli bir bölümünü eksik bulan Buğra'nın bu romanda alternatif bir anlatı geliştirmek istediği görülmektedir (2018a, s. 79).

Küçük Ağa isimli metni bir tepkiden dolayı kaleme aldığını belirten Buğra, o duyguyu Osmanlı İmparatorluğu özelinde sergiler. Erken Cumhuriyet dönemindeki geçmiş tasarımı İslâmiyet öncesi Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu karşısında öne çıkarılması (Dede, 2017, s. 100 ve 106), ve o politikalar doğrultusunda üretilen metinlerdeki tarih algısının Buğra tarafından eleştirildiğini düşünmek mümkündür. Düşünürü göre Osmanlı geçmişine millî kimlik tasarımı yer verilmemesinden dolayı sömürüye açık bir hale gelmiştir. Bununla birlikte kötülükler şimdiki zamanda kalıcılaşmıştır (Buğra, 2022a, s. 298). Osmanlı İmparatorluğu'na işaret eden olumsuz anlamın (Dede, 2017, s. 107) Buğra tarafından tersine döndürülmek istendiğini belirtmek mümkündür.

Millî Mücadele merkezindeki geçmiş zamanı yeniden icat etmek isteyen Tarık Buğra, sonuç yerine zamana önem verir. Bu bilgiden yola çıkıldığında düşünürün zihninde sonucun ve zamanın neye işaret ettiği sorusunun cevaplanması icap eder. Sonuç ve zaman zıtlığında Küçük Ağa başlıklı yapıtını kaleme aldığını dile getiren Tarık Buğra'nın düşüncesindeki esas gösterenin özünde Niccolo Machiavelli tarafından formüle edilen sonuç odaklı ahlâkın olduğu belirtilebilir. Bu bakımdan Machiavelli'nin (1994, s. 79) devletin kurulması ve iktidarın elde edilmesini arzu eden sonuca odaklı bir ahlâk anlayışına karşı romanın yazıldığı ifade edilebilir. Bu açıdan sonuca göre geçmişi okumakla itham ettiği tarih yazıcı aktörlere karşılık Buğra'nın yeni bir yoruma başvurduğu görülmektedir.

Geçmiş zamanı yeniden inşa etme arzusunda olan Buğra'nın sonuca odaklı ahlâk anlayışı yerine zamana odaklı ahlâk anlayışını önerdiği anlaşılır. Zamana dayanan ahlâk merkezinde hem geçmişi hem de millî kimliği kurgulayan Buğra'nın Immanuel Kant'tan ve Henry Bergson'dan etkilendiği söylenebilir (Fedai, 2011, s. 213-220; Parla, 2021, s. 7).

Immanuel Kant'ın Buğra üzerindeki etkisi, *Osmancık* romanında olduğu gibi, ödev ahlâkı bağlamındadır. Kant tarafından formüle edilen ödev ahlâkının Küçük Ağa'daki izleri arandığında İstanbullu Hoca karakteri ile karşılaşılır. İstanbullu Hoca müstear adıyla bilinen Mehmet Reşit Efendi, Buğra'nın dünyasında padişaha, halifeye, İslâm dinine ve Osmanlı İmparatorluğu'na aidiyet duyan biri olarak resmedilir. Kant'ın ödev ahlâkı kavramında resmedilen sonuçtan bağımsız olarak bir şeyi bir ilke doğrultusunda savunma eyleminden yola çıkıldığında (Cevizci, 1999, s. 654), İstanbullu Hoca'nın salt akıldan ziyade niyete dayanan hissiyat ve sorumluluk sahibi olduğuna dikkat çekilir. Söz konusu ahlâk sayesinde padişaha, dine ve Türklüğe bağlı olduğuna ve sırf bu bağlılıktan dolayı payitahtı korumak ve Türklük ve Müslümanlık etrafında birlik kurma isteğine Buğra tarafından işaret edildiği görülmektedir (2020c, s. 59-61 ve 95).

Ödev ahlâkını benimsemiş karakter olarak tasvir edilen İstanbullu Hoca, Anadolu'da beliren Kuvayı Milliye hareketinin başlangıçta o ahlâka karşı olduğunu düşünür. Sonuca bağlı olmayan niyet merkezinde mücadele bilincinden yoksun olmakla itham ettiği Kuvayı Milliye grubu ile payitaht arasında ilerleyen zamanda bir bağlantı tesis eder. Bu noktada Buğra'nın ilkin tasarladığı ödev ahlâkını yeni bir kodifikasyona tabi tuttuğu görülür. Ödev ahlâkının yeniden tasarlanmış içeriğinde Osmanlı İmparatorluğu ile Kuvayı Milliye arasında bir bağlantının sağlandığı anlaşılır. Bahsi edilen bağlantı, padişahı ve Müslümanlığı savunan İstanbullu Hoca'nın, Kuvayı Milliye ruhunu ödev ahlâkına eklemeyen Küçük Ağa'ya dönüşümünde simgeleşir. Sözü edilen dönüşüm, şu şekilde aktarılır:

Bu macerada doğrultucu, diriltici, bütün güçleri tazeleyen bir şey vardı. Bu macerayı bilen ümidi, azmi yıpranmazdı artık. Bu macerada insan altı yüz yıllık hatta bu altı yüz yılı hazırlayan çağları ile kanının, medeniyetinin, yaşama iradesinin hep zafere, hep üstünlüğe yönelen akışını, milletinin hüviyetini ve ebedî karakterini bulabilirdi. (2020c, s. 370).

Pasajdan da anlaşılacağı üzere Küçük Ağa'nın bir yaşam atılımı (élan vital) içerisinde olduğu söylenebilir. Bergson tarafından formüle edilen kavramdaki şekilden şekle geçen bir

akış ibaresinin (Çelik, 2021, s. 829) romanda İstanbullu Hocadan Küçük Ağaya geçiş biçiminde cisimleştiği görülmektedir. Söz konusu geçişten itibaren yaşam atılımının Osmanlı İmparatorluğu ve Kuvayı Milliye'yi muhtevasında barındıran yeni bir doğuş, hayata yeniden katılma, eski bir şekilden yeni bir şekle geçiş biçiminde görüldüğü beyan edilebilir (2020c, s. 344 ve 389).

Osmanlı İmparatorluğu ile Kuvayı Milliye arasındaki bağlantının kurulmasından sonraki adım Millî Mücadele'nin sergilenmesi biçiminde belirir. Osmanlı'nın, Türklüğün ve Müslümanlığın kurtuluşu için girişilen bir çaba olarak tecessüm eden Millî Mücadele'ye ödev ahlâkının yanı sıra Bergson tarafından formüle edilen sezgi kavramı bağlamından da anlam yüklendiği söylenebilir. Bireysel menfaatin maksimizasyonu merkezinde tanımlanan zekâ kavramına karşı menfaatin gözetilmediği ve kendisinin bilincini taşıyan sezgi temelindeki öznelğin (Altınörs, 2011, s. 21) Küçük Ağa romanına sirayet ettiği ifade edilebilir. Küçük Ağa, Osmanlı'nın, Türklüğün ve Müslümanlığın ve Kuvayı Milliye'nin istikbali için mücadele sergileyen, bu uğurda nefisini o unsurlar için feda eden bir figür olarak yansıtılır. Kendi menfaati yerine devletin ve tebaanın menfaatini önde tutan kahramanın zekâyı da içeren sezgi temelinde hareket ettiği bildirilir (2020c, s. 455). Bu izlek takip edildiğinde, I. Dünya Savaşı'nın beraberinde gelen yıkımın etkilerinden bunalmış olan Almanya'daki topluma Bergson tarafından reçete olarak sunulan sezgi temelindeki toplumsal birliğin (İrem, 1999, s. 152), Millî Mücadele'yi tasarımıyan Buğra'da yeniden üretildiği yönünde bir kanaate varmak mümkün görünmektedir.

Geçmişin ödev ahlâkı bağlamında inşa edilmesi için Buğra tarafından kaleme alınan üçüncü roman, *Firavun İmanı* başlıklı metindir. İsmi zikredilen metinde sözü edilen ahlâkın örneği olarak sunulan prototipin Mehmet Akif Bey (Ersoy) olduğu belirtilebilir. Buğra'nın, Mehmet Akif Bey'e romanda atfettiği anlamı irdelemeden evvel onu merkeze alan bir romanı neden kaleme aldığı sorusuna cevap vermek gerekmektedir. Millî Mücadele dönemine sonuç odaklı bakışı dönüştürmek için *Küçük Ağa* isimli romanını kaleme aldığı belirten Buğra'nın *Firavun İmanı* eserini de aynı gerekçeyle kaleme aldığı söylemek ihtimal dâhilindedir. Sonuç odaklı bakış açısında Mustafa Kemal ve İsmet paşaların öne çıktığından söz eden Buğra, başka aktörlerin de önemli olduğunu belirtir. Millî kimlik tahayyülünde Millî Mücadele dönemini asrısadet anı olarak tanımlayan düşünür, Fevzi, Kâzım Karabekir, Refet paşalar ile birlikte Mehmet Akif'in de önemli bir aktör olduğundan bahseder. Millî Mücadele döneminde sergilenen ruhun millî kimlik inşasında kayda değer olduğunu belirten Buğra'ya göre, Mehmet Akif Bey de paydaşlardan biridir (1996, s. 74-75).

Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecinde Mehmet Akif'e yeterince yer verilmediğini belirten Buğra, gerçek olarak tahayyül ettiği durumu tasvir etme çabasına girişir. Romanı gerçeğin yorumu ve inşası olarak tanımlayan düşünür, Mehmet Akif Bey özelinde gerçek olarak hayal ettiği durumu aktarmayı amaçlar (2018a, s. 23-24 ve 197). Bu açıdan düşünürün *Firavun İmanı* eserini kaleme aldığı beyan etmek imkân dâhilindedir. Söz konusu metinde Mehmet Akif Bey'e Buğra tarafından yüklenen anlam şu şekilde cereyan eder:

Âkif, kelimenin bütün gücüyle, bir medeni insandır. Memleketini, milletini lâfla ve duygularla sınırlanmış olarak değil, dâvalarında gerekince bayraklaşacak ve savaş başlattırarak, gerekince de, bir sıra eri gibi savaşacak kadar sever. Bir bakardınız, elde mavzer, en tehlikeli bölgelere girmiş, üstelik, kurşunun yapamayacağını inancı ile yapmıştır. İnancını aşılabilenlerdendir o; çünkü inancı katıksızlardandır. Bir de bakarsınız ki, Âkif, isyan ve tereddüt bölgelerinde, bir derviş gibi, bir hırka, bir âsâ, gönülleri uyarıyor, inançları, imanı tazeliyor; cebel topraklarının sindiremediği âsileri cephe gönüllüsü yapıyor (2022b, s. 25).

Immanuel Kant tarafından ifade edilen *separe aude*⁹ kavramının Buğra'nın Mehmet Akif okumasına yansıdığı, paragraftan yola çıkarak söylenebilir. Söz konusu kavramın bilmeye

⁹ "Aydınlanma nedir? Sorusuna Bir Cevap" başlıklı makalesinde Kant, Aydınlanmanın, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulması anlamına geldiğini belirtir. Ergin olmayış durumunun insanın aklını başkasının vesayetine bağlı biçimde kullanması olarak tanımlayan Kant, bu olumsuz durumdan akıl kullanmaya cesaret etmek – *separe aude* – ile çikilabileceğinden söz eder (2000, s. 17-21).

cesaret etme olarak sùdur eden anlamının Buğra'nın Mehmet Akif okumasında memleket sevgisini bilen adam olarak cesamete ulaştığı görülmektedir. Millî Mücadele döneminin konu alındığı romanda Buğra'nın ileri sürdüğü argüman, memleket sevgisini idrak eden insanların padişaha ve hilafete bağlılıktan müteşekkil Osmanlılığı kurtarmak için yanmaya cesaret edecekleridir (2022b, s. 81). Nitekim Buğra'nın Mehmet Akif'in söylediğini farz ettiği "*Vatanım, milletim, dinim için yaşadım, yaşamayı ancak bunlar için değerli buldum.*" sözü bahis konusu tezi kanıtlar niteliktedir (2022b, s. 187). Bu iddiadan yola çıkan düşünürün Mehmet Akif'e ödev ahlâkı çerçevesinden anlam verdiğini belirtmek mümkündür.

Ödev ahlâkının hayata geçmesini Bergson'un sezgi kavramı ile mümkün gören Buğra'nın hem Mehmet Akif hem de Hüseyin Avni (Ulaş) beyler üzerinden sözü edilen kavramı öne çıkardığı görülmektedir. Mekanik olan merkezindeki akla karşıtlık Hüseyin Avni Bey'in ağzından şu şekilde aktarılır: "*Akıldan üstün, akla hükmeden bir şey var. Mizaç. Değişmeyen, insanın bırakmadığı, insanın kendisi olan budur. Bu, Allah'ın bastığı damgadır.*" (2022b, s. 102). Romandan aktarılan söz dikkate alındığında hakikatin bilgisinin salt akılla bilinmesinden ziyade onu da içeren bir şeyle idrak edileceğine dair bir iddianın savunulduğu anlaşılır. Hakikate işaret eden bilginin zekâyı ihtiva eden sezgiyle anlaşılabilirliğini ifade eden Bergson'un düşüncesinin (2011, s. 52) Hüseyin Avni Bey üzerinden yeniden üretildiğine tanık olunur.

Hüseyin Avni imgesinde aktarılan mizaç kelimesinin Buğra'nın zihninde şahsiyete tekabül ettiği söylenebilir. Bu durumda Tarık Buğra için önem arz eden durum, şahsiyetin bozulmaması, tahmin edilir olmasıdır. Sözü edilen durum Mehmet Akif Bey'in üzerinden şu şekilde tahayyül edilir: "*Bütün mesele mizaçları anlayabilmekte. Bunu yaptınız mı, umulmadık davranış kalmaz, üç aşağı beş yukarı bütün neticeleri kestirebilirsiniz; ihanet ihanet olmaktan çıkar, aldandığı diye bir şey kalmaz.*" (2022b, s. 103). Bu tasvir, yukarıdaki alıntıda ifade edilen inancını aşılama, asi gönülleri uyararak cephe gönüllüsüne çevirme eylemine tekabül eder. Daha açık bir deyişle, umulmadık asi davranış, inanç refakatinde ahlâkî bir duruşa dönüşür. Bergson'un bireysel menfaate işaret eden zekâ kavramı, menfaati içermeyen bilinci taşıyan sezgiye evrilir (Altınörs, 2011, s. 21). Bu açıdan salt akıl merkezindeki sonuca odaklanan ahlâktan akli da ihtiva eden sezgiye dayanan ödev ahlâkına geçişin işareti verilir.

Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecinde Osmanlı geçmişinin arka plana itilmesine tepki gösteren Tarık Buğra, *longue durée* kavramına benzer biçimde şimdiki zaman ve geçmiş zamanın arasındaki devamlılığı savunmaktadır. İki zaman arasındaki bağlantıyı geçmişten yeniden tahayyül etmekle sağlamak isteyen Buğra, *Osmancık*, *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* başlıklı romanları kaleme alır. Her üç roman çalışmasında Millî Mücadele ve Söğüt kasabasını gösteren olarak kullanır (2018a, s. 147). Her iki gösterenin Buğra'nın düşüncesinde işaret ettiği şey, ödev ahlâkı ve sezgi kavramlarıdır. Geçmiş zamanı yeniden tanımlayan Buğra, mekanik akıl yerine sezgi kavramını öne çıkarır. Sezgi refakatinde sergilenecek mücadelenin ödev ahlâkı olarak tecessüm ettiği söylenebilir. Buradan yola çıkarak ödev ahlâkının muhtevasında hanedan, halife ve İslâm için mücadele etme, yanmaya cesaret etme eyleminin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu eylemin ve ondan neşet eden şahsiyetin Kuvayı Milliye'de berraklaştığını söyleyen Buğra, Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşa sürecinde bu ruhun terk edildiğini, deyim yerindeyse sonuç odaklı ahlâkın dehlizine düşüldüğünü ifade eder. Buğra'nın nazarında uyanış devrinin inkıtaa uğratılması anlamına gelen bu tercih, düşünürün göre ilerleyen zamanda sıkıntılı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bahse konu edilen çalkantılı zamanın net biçimde anlatıldığı metnin, *Gençliğim Eyvah* başlıklı roman olduğu ifade edilebilir.

Gençliğim Eyvah isimli metinde pozitivizm karşısında ödev ahlâkı ve sezgi temelindeki Kuvayı Milliye ruhunun terk edilmesinden doğan sonuçlar incelenir. Başka bir ifadeyle roman dâhilinde Buğra'nın odaklandığı husus, söz konusu ruha öncelik verilmeyen bir ortamda

toplumsal alanın akıbetidir. Bu açıdan Buğra'nın roman kapsamında işaret ettiği şey, ethosun geri plana itilmesinin kötü olanın belirmesine vesile olduğudur. Bahse konu edilen durum, İhtiyar isimli karakterin ağzından şu şekilde aktarılır (2021d, s. 44): “Yeteneklerini ve imkânlarını ve güçlerini aşan isteklere ve özellikle, tutkulara kapılmak sersemliktir.”

Zamanlar arasında akış yoluyla sürekli biçimde inşa edilen karakterin, yasanın, alışkanlığın, başka bir deyişle ethosun yerine bambaşka bir izlek takip etmekten kaynaklanan sersemlik hali, Buğra açısından insanın idrak etme yeteneğinin durmasına işaret eder. Buğra'nın nezdinde zekâyı içeren sezgiye dayanan idrak etmenin sonlanması İhtiyara göre, labirente el feneri olmadan girme ile eş değerdedir (2021d, s. 45). Bu bakımdan Buğra, geçmiş zamandan tevarüs eden bilgi refakatinde bugüne anlam verilmemesinin sersemliğe neden olduğu düşüncesini İhtiyara söylesettirir. Düşünür, söz konusu bilgiyi taşıyanların bertaraf edilmelerinin idrak yoksunluğunu beraberinde getirdiğini beyan eder (2021d, s. 59). Buğra'nın düşüncesi yorumlandığında kuşaklar arasında aktarılan bilginin sürekliliği, bir diğer ifadeyle *longue durée* üzerine inşa edilen millî kimliğin Türkiye’de ahvalinin pek de sağlıklı olmadığı yönünde bir anlam belirmektedir. Bu nitelikte bir millî kimlik inşasından doğan buhranların *Gençliğim Eyvah* başlıklı romanda tasvir edildiği görülmektedir.

Geçmiş zamandan akseden bilgi üzerine bugünün inşa edilmemesinden doğan sersemlik, Buğra açısından ödev ahlâkından yoksun olmaya işaret eder. Tarık Buğra'nın tahayyül ettiği millî kimliğin geçmiş zamana tekabül eden kısmında verilen ödev ahlâkından yoksun olma halinden türeyen bozukluğa bakış açısı roman kapsamında şu şekildedir:

Sorumluluk nedir bilmeyen, hiçbir yükümlülüğe yanaşmayan ve –tam kendi söyleyişi ile- görev mörev, ödev mödev, vazife mazife ipeleyen, sıkıntıya mıkıntıya gelemeyen; hangi makamda olursa olsun ve neler yapmış olursa olsun, hiç kimseye önem ve ehemmiyet vermeyen, herkesi küçümseyen ve hor gören, hiçbir şeyi ve hiç kimseyi beğenmeyen, kafalarına sokulan sloganlarla komaya girmiş burnu Kaf Dağında insanlar (2021d, s. 91-92).

İhtiyarın ağzından aktarılan pasajdan yola çıkıldığında sersemliğin ödev ahlâkından yoksun olmak ile eşlendiği anlaşılmaktadır. Bergson tarafından formüle edilen sezgiden yoksunluğun gerçekliğe döndüğü bir mekânda ödev ahlâkını içeren bilinçten mahrum bulunduğu argümanının İhtiyar aracılığıyla okuyucuya yansıtıldığı görülmektedir. Bu noktada, ödev ahlâkı merkezindeki ideadan ziyade onun zıttı olan sloganın yapısal bir fenomen haline geldiği tezinin Buğra tarafından savunulduğuna şahit olunmaktadır.

Sezgi ve ödev ahlâkı refakatinde inşa edilmeyen millî kültürün beraberinde gelen en büyük sorunun şeytana teslimiyet olduğu düşüncesi, Buğra tarafından ileri sürülür. *Gençliğim Eyvah* romanının sözü edilen durumun en açık haline işaret ettiğini belirten düşünür, metindeki İhtiyar karakterinin şeytan ile eş değerde olduğundan söz eder. Kurduğu Sersemlikleri Koruma ve Geliştirme Vakfı aracılığıyla tüm değerlere karşı savaş açan İhtiyarın riyakârlık ve yalancı sloganlarla toplumsal yaşama yerleştirdiği Buğra tarafından aktarılır. Böyle bir durumda iyi olan her şeyin saf dışı edildiğini söyleyen düşünür, Şeytanın temel doğru olarak belirlediğini iddia eder. Buğra'ya göre, şeytanın doğrusuna göre gerek siyasal alanın gerekse toplumsal alanın tanzim edildiği bir zaman ve mekân kesişmesinde sancılı, çalkantılı ve istikrardan yoksun bir yaşamın kronik hale gelmesi mukadderdir (2022a, s. 303).

Buğra'nın İhtiyar karakterini şeytan olarak tasvir etmesi yorumlandığında Johann Wolfgang von Goethe tarafından kaleme alınan *Faust* isimli eserin etkisinde kaldığı söylenebilir. Kurduğu vakıf aracılığıyla insanlara istekleri ve imkânları aşan tutkular zerk eden İhtiyarın (2021d, s. 44), *Faust* romanında insanlara coşku veren şeytan sureti Mefisto ile bağlantılı olduğu ifade edilebilir (Goethe, 2010, s. 13-14). Coşku ve tutkuyu öne çıkaran, akli geri plana atan Mefisto'nun (Goethe, 2010, s. 47), Sersemlikleri Koruma ve Geliştirme Vakfını kuran İhtiyar biçiminde tecessüm ettiğini düşünmek mümkündür. Bu açıdan Faust'u akıl refakatinde eylem sergilemekten men eden, onu değersizliğe sürükleyen Mefisto'nun (Goethe, 2010, s. 49) Türkiye'deki genç nüfusu sezgi ve ödev ahlâkı merkezinde hareket etmekten alıkoyan ve şuursuz hale getiren İhtiyar biçiminde *Gençliğim Eyvah* romanına yansıdığı ileri

sürülebilir (2021d, s. 93). *Faust* eserinde imanlı âlimlerle uğraşmayı iş edinen Mefisto'nun (Goethe, 2010, s. 13) *Gençliğim Eyvah* metninde özneyi idrak etme yeteneğinden uzaklaştırın ve bundan büyük zevk duyan İhtiyar biçiminde yeniden üretildiğini düşünmek mümkündür (2021d, s. 92). Fenomenoloji tekniğinden yola çıkarak şeytan sureti olarak cisim bulan İhtiyarın Buğra'nın zihninde Erken Cumhuriyet dönemindeki öz Türkçecilere, sol Kemalist ve hümanist akımlara, 1950'li yıllardan itibaren ise Türkiye'deki sol akımlara işaret ettiği belirtilebilir. Bu anlamda Buğra'nın nezdinde ismi zikredilen kesimlerin insanı akıl refakatinde eylem sergilemekten men eden, onu değersizliğe sürükleyen yapılar olarak belirlediği ifade edilebilir. Buğra açısından sözü edilen akımlar Türkiye'deki bireyin ödev ahlâkından ve sezgiden uzaklaşmasının önemli bir nedeni olarak ortaya çıkar.

Zamandaki kesintiden dolayı anlam üretilmediği ve böyle bir durumda toplumsal buhranın ve şeytanlıkların belirlediği fikrine Buğra'nın *Gençliğim Eyvah* başlıklı romanında dikkat çekildiği görülmektedir. Bu noktadan yola çıkan Buğra'nın Türkiye'deki millî kimlik inşa sürecini eleştirdiği anlaşılmaktadır. İnşa sürecinde belirlediğini iddia ettiği şeytan suretlerine karşı yeni bir hakikat yaratmanın Buğra tarafından savunulduğuna şahit olunmaktadır. Başka bir cümleyle ifade etmek gerekirse, Buğra'nın, zihninde kodladığı şeytanlara karşı yeni bir yaşam atılımına girişme derdinde olduğunu düşünmek mümkündür. Deyim yerindeyse şeytan olarak tanımladığı kesimlerin karşısında mücrim gibi titremek istemeyen Buğra'nın yeni bir hakikat merkezinde millî kimliği inşa etmek istediği ifade edilebilir. Sözü edilen çabanın bir hegemonyaya varabilmesi için Buğra'nın başvurduğu yol, roman yazımıdır.

Sonuç

Geleneksel dönemden modern döneme geçiş sürecinde beliren siyasal ve toplumsal parçalanmaya ilişkin bir refleks olarak icat edilen milliyetçilik akımında öne çıkan kavram, millî kimlik olmuştur. Bahsi edilen kavramdan murat edilen şey, parçalanmanın bütünleşme yoluyla tedavisinin mümkün kılınmasıdır.

Kültür merkezindeki değişim ve dönüşüm sürecinin kontrol edilmesi için tecessüm eden milliyetçilik akımı ile birlikte beliren millî kimliğe dair Türkiye'de düşünce üreten önemli bir ismin Tarık Buğra olduğu görülmektedir. Cumhuriyet dönemindeki düşünce hayatında önemli bir isim olarak tecessüm eden Tarık Buğra'yı güdüleyen durum, pozitivism merkezindeki millî kimlik inşasıdır.

Geçmiş dönemden devreden kültür bakiyesi olan Osmanlı-İslâm mirasının millî kimlik inşa sürecinde geri plana atılmasına tepki gösteren Tarık Buğra'nın tahayyül ettiği modern kimliği söz konusu bakiye merkezinde kurguladığı fikrine çalışma kapsamında rastlanmaktadır. Osmanlı-İslâm mirasına millî kimlik tahayyülünde önemli bir yer veren Buğra'nın zihnindeki milletin geçmişe ait unsurları da ihtiva ettiği görülmektedir.

Tahayyül ettiği millî kimliğin hem toplumsal hem de siyasal alanda hakikat olmasını amaç edinen Buğra, romana başvurmuştur. Tarık Buğra'nın *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı* ve *Gençliğim Eyvah* isimli romanlarında yer verdiği millî kimlik tasarımı Osmanlılığın merkeze alındığı görülmektedir. Osmanlılığın ne tür bileşenlere mündemiç olduğu sorusu belirlediğinde Türklüğe ve Müslümanlığa rastlanır. Modern dönemin Türkiye'sinde Osmanlılık ve Müslümanlıkla dirsek temasında olan bir millî kimliğin inşa sürecini *longue durée* kavramı ile anlamlandırmak mümkün görünmektedir. Bu anlamda Osmanlı-İslâm mirasını muhtevasında barındıran geçmiş zaman ile Türkiye Cumhuriyeti'ne işaret eden şimdiki zaman arasında devamlılık olduğunu savunan Buğra'nın fikrini o kavram ile bağlantılı biçimde okumakta bir beis bulunmamaktadır. Zamanlar arasındaki devamlılığın mümkün kılınması için geçmişin icadının elzem olduğu dikkate alındığında, Buğra'nın da bu tarz bir çabaya giriştiği çalışma kapsamında belirtilmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemindeki karar alıcıların tercihi ile inşa edilen etno-seküler kimliği yeniden tanımlamayı amaçlayan Buğra'nın Osmanlılık, Müslümanlık ve Türklüğü

içeren yeni bir geçmişe dayanan kimliği toplumsal bir gerçeklik haline getirmeye tanık olunmaktadır. Bu bağlamda Buğra'nın geleneksel olan Osmanlı-İslâm kültürü ile modern olan Türkiye Cumhuriyeti arasında devamlılığı içeren şahsiyet merkezinde millî kimlik arayışında olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Şekip Tunç tarafından ifade edilen "Bugünü yapmak ve yarını hazırlamak" sözünden yola çıkarak (İrem, 1997, s. 88) Buğra'nın düşüncesinin geçmişi yaratmak ve o geçmişe göre bugünü yapmak biçiminde neşet ettiğini belirtmekte bir beis yoktur. Buradan yola çıkıldığında geçmişi yaratmayı hedefleyen Buğra'nın bir sanat ürünü olan romana başvurduğu görülmektedir. Doğasından ayrı düşmüş benliğin tamamlanabilmesinin sanat ile mümkün olduğunu ifade eden Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling'den yola çıkarak (2022, s. 316) Buğra'nın Osmanlılık ve Müslümanlık doğasından ayrı düştüğünü iddia ettiği benliği roman aracılığıyla tedavi etmek istediği söylenebilir. Sözü edilen tedavi sürecinde Buğra'nın çalışma kapsamında incelenen romanlarında ödev ahlâkı ve sezgi kavramlarının müsekkim olarak damarlara zerk edilmek istendiği belirtilebilir.

Kaynakça

- Aiaz, A. (1995). Jameson'un öteki retoriği ve ulusal alegori. (İ. Eser, Çev.). T. Akbal (Ed.), *Kültür ve toplum içinde* (ss. 39-63). İstanbul: Hil Yayın.
- Aktürk, Ş. (2006). Etnik kategori ve milliyetçilik: Tek-etnili, çok-etnili ve gayri-etnik rejimler. *Doğu Batı Dergisi*, 38, 23-53.
- Altınörs, A. (2011). Bergson ve dil anlayışı üzerine. H. Bergson-*Metafiziğe Giriş* içinde (ss. 19-37). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Andı, M. F. (2000). *Tarık Buğra*. İstanbul: Şûle Yayınları.
- Aristotle. (1927). *Problemata* (Cilt VII). (E. S. Forster, Çev.). Oxford: Clarendon Press.
- Armaner, T. (2014). Aristoteles, Aquinas, yasa. *Cogito*, 78, 248-261.
- Armstrong, J. A. (2018). *Milliyetçilikten önce milletler* (S. E. Türközü, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2018). *Büyük ağa Tarık Buğra*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2017). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Belge, M. (2009). *Genesis: Büyük ulusal anlatı ve Türklerin etnik kökeni*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2011). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bergson, H. (2011). *Metafiziğe giriş*. (A. Altınörs, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Buğra, T. (1962). *Gagaringrad: Moskova notları*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Buğra, T. (1996). *Güneş rengi bir yığın yaprak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2008). *Düşman kazanmak sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2017a). *Politika dışı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2017b). *Yağmur beklerken*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Buğra, T. (2018a). *Edebiyatın yolları taştan: Tarık Buğra ile söyleşiler*. İstanbul:Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2018b). *Osmancık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2019). *Dönemeçte*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (2020a). *Güneş ve arslan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2020b). *Dünyanın en pis sokağı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2020c). *Küçük ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (2021a). *Oğlumuz ve yarın diye bir şey yoktur*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (2021b). *Gençlik türküsü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2021c). *Ayakta durmak istiyorum*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2021d). *Gençliğim eyvah*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2022a). *Bu çağın adı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, T. (2022b). *Firavun imanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik* (B. Sütçüoğlu, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çelik, T. (2021). Kraliçe Lear'in Elan Vital'ine katılmak: Sinemada Bergson'un yaşam atılımı ve sanatsal yaratım düşüncesi. *Sinefilozofi*, 6(11), 826-844.
- Çil, H. (2013). Tarık Buğra'nın romanlarında muhafazakârlığın izdüşümleri. *Muhafazakâr Düşünce*, 10(37), 113-139.
- Dede, K. (2017). Erken cumhuriyet döneminde ulus inşası ve tarihî romanlar: Savaşçı, medeni ve millî kahraman. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 44, 91-112.
- Dede, K. (2021). *Edebiyatın ulusu ulusun edebiyatı: Erken Cumhuriyet döneminde ulus inşası ve roman*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Dilthey, W. (2012). *Hermeneutik ve tin Bilimleri* (D. Özlem, Çev.). İstanbul: Notos Kitap.
- Ersöz, Z. (2019). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Peyami Safa ve Tarık Buğra'nın romanlarında Millî Mücadele'ye bakış*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ekşi, D. (2006). *Cumhuriyet dönemi siyasi kültüründe üç çizgi üç yazar: Y. Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Fedai, Ö. (2011). Devir romanı olarak Dönemeçte'ye Kant'ın ahlâk felsefesi açısından bir yaklaşım. M. Tekin ve E. B. Yılmaz (Ed.), *Tarık Buğra* içinde (ss. 207-223). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Greenfeld, L. (2017). *Milliyetçilik: Moderniteye giden beş yol- İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika örnekleri*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Greenfeld, L. (2021). *Milliyetçilik: Bir kısa tarih*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goethe, J. W. V. (2010). *Faust*. (A. Çankırlı, Çev.). İstanbul: Lacivert Yayınları.

- Husserl, E. (2017). *Fenomenoloji üzerine beş ders*. (H. Tepe, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- İrem, N. (1997). Kemalist modernizm ve Türk gelenekçi-muhafazakârlığının kökenleri. *Toplum ve Bilim*, 74, 52-101.
- İrem, N. (1999). Muhafazakâr modernlik, diğer batı ve Türkiye'de Bergsonculuk. *Toplum ve Bilim*, 82, 141-179.
- Jameson, F. (2008). Çokuluslu kapitalizm çağında üçüncü dünya edebiyatı. F. Jameson-*Modernizm ideolojisi* içinde (s. 365-396). (T. Birkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş modernlik ve estetik kültür: Milli edebiyatın icat edilişi*. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2004) Sunuş. A. Yıldız-*Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)* içinde (ss. 9-13). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kant, I. (2000). Aydınlanma nedir? sorusuna yanıt. (N. Bozkurt, Çev.). *Toplumbilim* 11, 17-21.
- Korkmaz, T. (2016). *Tipolojik ve kuramsal bağlamda milliyetçilik ve Anadoluculuk*. Ankara: A Kitap.
- Lukacs, G. (2019). *Roman kuramı*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. (N. Güvenç, Çev.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri I*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.
- O, İmge. (2014). Aristotelesçi etik ve akrasia problemi. *Cogito*, 78, 239-247.
- Özkırmı, U. (2009). *Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Parla, J. (2021). Hümanist bir zaman öykücüsü: Tarık Buğra. T. Buğra-*Oğlumuz ve yarın diye bir şey yoktur* içinde (ss. 7-18). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schelling, F. W. J. V. (2022). *Transandantal idealizm sistemi*. (M. Ertene, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Smith, A. D. (2001). Milliyetçilik ve tarihçiler. (İ. Türkmen, Çev.). M. Armağan (Ed.), *Tartışılan sınırlar değişen milliyetçilikler* içinde (ss. 31-61). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Smith, A. D. (2002a). *Ulusların etnik kökeni*. (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2002b). *Küreselleşme çağında milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2009). *Millî kimlik*. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, ideoloji, tarih*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (2017). *Etno-sembolizm ve milliyetçilik*. (B. F. Çallı, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Smith, A. D. (2018). *Seçilmiş halklar*. (A. Küçük, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şimşek, U. (2009). Milliyetçilikler ve milletin oluşumu üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 81-96.
- Tekin, M. ve Yılmaz, E. B. (Ed). (2011). *Tarık Buğra*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Tekin, M. (2018a). Tarık Buğra: Hayatı, sanatı ve eserleri. M. Tekin (Ed.), *Edebiyatın yolları taştan-Tarık Buğra söyleşileri* içinde (ss. 11-18). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tekin, M. (2018b). Sunuş. M. Tekin (Ed.), *Edebiyatın yolları taştan-Tarık Buğra söyleşileri* içinde (ss. 9-10). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tekin, M. (2018c). *Tarık Buğra: İtaatsiz bir taşralının entelektüel portresi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yalçın, R. (2014). Etnisite ve milliyetçilik: Eleştirel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), 189-215.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.